

Vleermuiskast met een kolonie gewone grootoorvleermuizen (*Plecotus auritus*). Foto Jan Boshamer

Grootoorvleermuizen tijdens ijs en sneeuw

Er zijn grootoorvleermuizen die niet terugdeinzen voor een pak sneeuw: ze blijven trouw aan hun vleermuiskasten, ook 's winters. Maar wanneer mensen de schaatsen onderbinden, verdwijnen zelfs de meest geharde grootoren naar klimaat-stabiele winterverblijven. Wekelijkse controle van vleermuiskasten in het Veerse Bos (provincie Zeeland) afgelopen winter onthulde een bijzonder patroon.

TEKST JAN PIET BEKKER

Op 11 oktober 1944 werd de dijk tussen Veere en Vrouwenpolder gebombardeerd, waardoor een groot deel van Walcheren onder water kwam te staan. Een jaar later was de bres gedicht, en bleef een diepe geul over: de Veerse Kreek. In de jaren vijftig werd, onder beheer van Staatsbosbeheer, rondom deze kreek het eerste deel van het Veerse Bos aangelegd, met voornamelijk es, eik en beuk. Het bos bleef beheerd door Staatsbosbeheer. Eind jaren tachtig zijn hier al eens vleermuiskasten (naar eigen model) opgehangen en gebruikt.¹ In 2012-2013 zijn, bij het herinrichten en ontsluiten van terreinen rondom de Veerse Kreek, als compensatie vijftig vleermuiskasten van het type Boshamer opgehangen. Bij controle werden daarna geregeld gewone en ruige dwergvleermuizen aangetroffen. Verrassend was naast enkele solitaire gewone grootoorvleermuizen, ook de aanwezigheid van een groepje van deze dieren en zelfs een keer een kraamkolonie met jongen.

KASTEN VERPLAATSEN

Voor januari 2018 stond een nieuwe ingreep gepland: door essentaksterfte zouden circa 150 bomen rond het natuurkampeerterrein Het Veerse Gat en langs paden worden gekapt. Veel van de vleermuiskasten moesten een nieuwe plek krijgen. De uitgelezen periode daarvoor leek de winterperiode te zijn. Bij de voorbereiding bleken echter meerdere kasten ook in de winter nog bewoond, onder andere door grootoren. Dat grootoorvleermuizen niet altijd al vanaf half november alleen in ondergrondse winterverblijven vertoeven, is in Nederland al eerder vastgesteld: bij Hoek van Holland verbleven op 23 november en 14 december 1996 en 18 januari 1997 afwisselend een of twee exemplaren in een spleet in een zomereik.²

In de Kop van Noord-Holland verbleven de afgelopen winters meerdere grootoren in vleermuiskasten, behalve bij strenge vorst.³

▲ Vleermuiskast na de sneeuwval op 7 februari 2021. Bij een tussentijdse check op 7 februari verbleven nog steeds drie grootoorvleermuizen in deze kast. Foto Jan Piet Bekker

Voorafgaand aan de kapwerkzaamheden werden de lege vleermuiskasten – met inzet van een aantal reservekasten als tijdelijke uitwijk – aan nieuwe bomen gehangen, langs een route aan de noordzijde van het oudste gedeelte van het bos. Langs de kust migrerende vleermuizen (ruige dwergvleermuizen) zouden deze gemakkelijk moeten kunnen vinden. Snel daarna bleken de kasten – ditmaal zonder mestplankje, om inspectie vanaf de grond te vergemakkelijken – weer bewoond. Schwegler 2FN-kasten bieden voor vleermuizen ook meer ruimte om in clusters te hangen; het zonder verstoring tellen vanaf de grond zou beslist lastiger en onnauwkeuriger worden.

COVID-19-BESTENDIGE CONTROLE

Begin 2020 kreeg de COVID-19-pandemie ook Nederland in zijn greep en vanuit de Zoogdierverseniging kwam het advies ook afstand te houden tot vleermuizen om de kans op eventuele besmetting van mens op vleermuis zo gering mogelijk te houden.⁴ De controles werden aangepast: niet meer klimmen en de kasten openen, maar vanaf de grond op meer dan anderhalve meter afstand met behulp van een sterke ledlamp en zo nodig een verrekijker vleermuizen determineren en tellen, en dit elke zaterdag. Gewone grootoorvleermuizen zijn van afstand goed op naam te brengen. Het onderscheid tussen gewone en ruige dwergvleermuis op afstand, zelfs met een verrekijker, is lastiger. Daarom staan beide soorten samen als ‘dwergvleermuizen’ vermeld.

Vanaf 18 april tot en met 13 juni 2020 verliep de controle steeds zo. Al bij de eerste controle bleek een grootoorvleermuis aanwezig en de weken daarop piekten de aantallen tot ten minste 34 exemplaren. Eind mei begonnen de aantallen grootoren wat af te nemen. Half mei verschenen de eerste dwergvleermuizen en half juni verbleven er evenveel grootoren als dwergvleermuizen.

ALTERNATIEVE WINTERTELLING

Al snel werd duidelijk dat door de pandemie ook de wintertellingen in de winterverblijven niet zouden doorgaan. Dit was een extra motivatie om de vleermuiskasten juist die komende

winterperiode te gaan volgen, zeker nadat in december nog steeds kasten bezet bleken. Een extra dimensie gaf het verloop van de temperatuur in relatie met de kastbezetting. Het zevendaags gemiddelde van de minimumtemperaturen, voorafgaand aan de controledagen, is gekozen als vergelijking. Het resultaat voor de winterperiode 2020/2021 staat in figuur 2 (*Zoogdier digitaal*). De aantallen grootoren volgen redelijk het verloop van de gemiddelde temperatuur. Van eind december tot en met de tweede helft van februari was er een minimum van zeven tot acht grootoorvleermuizen.

In de avond en nacht van 16 op 17 januari viel er ca. 4 centimeter sneeuw in het Veenbos. Op 23 januari verbleven er zeven grootoren en negen dwergvleermuizen in de kasten. Direct na de sneeuwval van 6 en 7 februari 2021 werden enkele kasten gecontroleerd: zowel grootoor als dwergvleermuis waren toen nog aanwezig. Opmerkelijk is een totale afwezigheid van vleermuizen bij de controle van 13 februari. Die week was er een periode met strenge vorst, acht vorstdagen (min. temp. < 0 °C) op rij en zelfs drie ijsdagen op rij (max. temp. < 0 °C). Toen kozen alle grootoorvleermuizen er kennelijk voor om de kasten te verruilen voor klimaat-stabiele winterverblijven in de directe omgeving, zoals bunkers in Oranjezon, op Noord-Beveland of een kelder in de buurt, of mogelijk beter temperatuur-gebufferde boomholten. Direct na de dooi was de bezetting weer als voorheen.

Van de 50 vleermuiskasten was de afgelopen winter meer dan de helft (29) weleens bezet door een of meer grootoren. Er zijn ook enkele hotspots waar gedurende meerdere controles steeds meer dan vier exemplaren bleken te huizen. In de directe omgeving zijn, soms ook langere tijd, solitaire dieren in vleermuiskasten te vinden.

▲ Sneeuwval op 7 februari 2021 in het Veenbos. Foto Jan Piet Bekker

OVERIGE GASTEN

Naast grootoorvleermuizen (in totaal werd alles samen 584 keer een exemplaar geteld) werden ook veel dwergvleermuizen geteld. De totalen ontlopen elkaar niet zoveel: gedurende de perioden april-juni 2020 en oktober 2020-april 2021 samen, is er bij alle controles samen 473 keer een dwergvleermuis genoteerd. Meestal kruipen grootoren en dwergvleermuizen in aparte kasten. Toch zijn er in de gehele periode acht gevallen geweest waar de dieren elkaars aanwezigheid accepteerden: steeds een grootoorvleermuis met zes keer een enkele dwergvleermuis en twee keer een duo dwergvleermuizen. Bij zes opeenvolgende controles, van 12 december 2020 tot 16 januari 2021, betrof het samengaan van de beide soorten een enkele kast. Van 27 maart tot 17 april 2021 werd zes keer een watervleermuis (*M. daubentonii*) gevonden. Deze soort is zeker niet nieuw als kastbewoner in het Veerse Bos: in 1990 werd zelfs een kraamkolonie van watervleermuizen in een vleermuiskast gevonden.⁵ Het vermoeden bestaat dat er in het Veerse Bos ergens een of meerdere koloniebomen staan.

Van de andere diersoorten die gebruikmaken van vleermuiskasten moet zeker de pimpelmees worden genoemd: tijdens koude periodes in januari en maart verbleef er zeven keer een exemplaar in het topje van een kast. Een koolmees wist via een door een specht gehakt gat in het voorfront in de kast te komen. Eén keer eind februari en vijf keer in april maakte een hoornaar gebruik van de kast. Twee keer weerhield dit een dwergvleermuis er niet van om bij deze grote ploovleugelwesp te blijven, weliswaar op maximale afstand. Gebruikelijke overwinteraars zijn lieveheersbeestjes en een enkele tuinslak. In alle jaargetijden zijn oorwormen, pissebedden en kruisspinnen in de kasten te verwachten.

TOT BESLUIT

Duidelijk is dat ongeveer een kwart van de in de herfstperiode getelde grootoorvleermuizen tijdens de winterperiode niet in een gebufferde boomholte of een regulier winterverblijf overwintert, behalve als het natuurijs een respectabele dikte heeft ontwikkeld.

Op 13 februari 2021 ontbraken grootoorvleermuizen en dwergvleermuizen in alle vleermuiskasten, een belangrijke 'nulwaarneming'. Daarna bleken – ook belangrijk – de aantallen opnieuw even hoog als ervoor.

▲ Vleermuiskast met een kolonie gewone grootoorvleermuizen (*Plecotus auritus*). Foto Jan Boshamer

Vergelijken met eind jaren tachtig is lastig: toen werd een ander type kast gebruikt en het bos is inmiddels ruim dertig jaar ouder. Het lijkt er op dat sindsdien het aantal grootoorvleermuizen sterk is toegenomen. Of eerder het kasttype de verklaring is, dan wel het ouder wordende bos, is onduidelijk. De komende periode zal in ieder geval extra worden gelet op aanwezige kraamkolonies van grootoorvleermuizen en zeker ook op die van watervleermuizen, in een vleermuiskast dan wel een boomholte.

DANKWOORD

Jan Boshamer gaf commentaar op een eerdere versie van de tekst. Van zijn inbreng is dankbaar gebruik gemaakt. Vanuit België deden Bob Vandendriessche en Marc Van De Sijpe ervaringen met grootoorvleermuizen in de winterperiode (zie kader).

JAN PIET BEKKER doet zelfstandig zoogdieronderzoek in de omgeving Walcheren (Zeeland).
Met inbreng van JAN BOSHAMER, BOB VANDENDRIESSCHE en MARC VAN DE SIJPE.

Ook in België

Begin jaren 2000 heeft Bob Vandendriessche in de regio Brugge wel eens boomholtes gecontroleerd op vleermuizen in de winterperiode. Begin december en een keer begin maart – in een periode met nog lichte nachtvorst – trof hij toen gewone grootoren aan in twee beuken (Beernem). De ene boom bleek nadien een kraamkolonieboom te zijn van grootoorvleermuizen, in de andere verbleven half maart behalve de grootoren ook minstens drie watervleermuizen. Marc Van de Sijpe kent in een provinciedomein in West-Vlaanderen verschillende

bomen met lage stamscheuren waarin grootoorvleermuizen overwinteren, zowel solitaire als kleine groepjes tot 4 individuen. Continue monitoring met een SM4-detector aan een van de bewoonde stamscheuren in 2018-2019 toonde aan dat er ook tijdens de winternachten af en toe vliegactiviteit was van grootoorvleermuizen. Grappige anekdote: een geluidsopname van een rondvliegende grootoor op 31 januari 2019, twee dagen na het vallen van een laagje sneeuw; een grootoor onderweg in de sneeuw...